

**РОЗГОРТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В ТАВРІЙСЬКІЙ
ГУБЕРНІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1917 РОКУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “ЮЖНЫЕ ВЕДОМОСТИ”)**

Таврійська губернія посідала особливе місце поміж усіх 9 губерній Російської імперії, які були включені Центральною Радою спочатку до сфери свого впливу, а згодом до територіальних меж Української Народної Республіки хоча й в усіченому вигляді. Її специфіка полягала проте не лише в такому своєрідному територіальному дуалізмі. Вона визначалася низкою й інших факторів, а саме: меншим відсотком, у порівнянні з рештою 8-ма губерніями, українського населення; сильними позиціями, окрім традиційних для України політичних сил, мусульманських об'єднань; розташуванням такої потужної військової сили як Чорноморський флот, матроси і офіцери якого за умов розвитку революційних подій перетворювалися нерідко в активних учасників політичних процесів; домінуванням аграрного сектора в народному господарстві, а отже селянства в соціальній структурі, що впливало на специфіку діяльності політичних партій. Традиційно вважається, що ще однією характерною ознакою Таврії була слабкість і недорозвиненість, навіть у порівнянні з іншими південними регіонами, українського національного руху, який не піднявся на вищий рівень протягом усієї революції 1917-1921 рр.

Разом з тим, доводиться констатувати, що комплексно дану проблему ні у вітчизняній, ні у світовій історичній науці не вивчали. Радянські історики, досліджуючи розвиток революції в Таврії зазвичай торкалися зазначеного не лише побіжно, але й даючи упереджені оцінки¹. При цьому в обов'язковому порядку використовувалися відомі ідеологічні ярлики – українські буржуазні націоналісти, прислужники світового капіталізму, зрадники українського народу тощо. Зрозуміло, що за таких обставин корисними можуть бути не оцінчні характеристики подій, а фактологічний матеріал. Щоправда і в пострадянський період науковці не набагато наблизилися до більш адекватного вивчення проблеми. Адже переважно праці мають чітко визначену киевоцентристську орієнтацію, що виносить на периферію наукових пошуків регіональний вимір революції. А отже, штучно звужує предмет дослідження. Певним винятком є розробки істориків Л.Гарчевої, В.Федунова та ряду інших, у яких автори намагаються як переглянути усталені погляди, так і доповнити тематику новими сюжетами². Принагідно зауважимо, що кримські фахівці все ж таки не ставили за мегу дослідити винесене у заголовок питання, звертаючи більшу увагу на інші проблеми.

Таким чином, у запропонованій статті ми прагнемо з'ясувати основні особливості розгортання і поштовху українського національного руху в перших півроку революції як у губернії загалом, так і в її окремих частинах; слід простежити динаміку цього процесу з півночі на південь Таврії згідно густоти розселення українського етносу; чи помітною була еволюція цього явища принаймні в оглядовий період – до виборів у міські органи влади та губернського українського з'їзду; яким було співвідношення з іншими національно-політичними групами і об'єднаннями. Одним з найцінніших джерел для відповіді на поставленні питання є щоденний (окрім понеділка) сімферопольський часопис “Южные ведомости”. Це загальнополітичне видання регулярно поміщало інформацію про ситуацію в регіоні, в тому числі про процеси, які відбувалися у партійному будівництві, етнокультурному середовищі, на флоті й у війську, в органах влади і т.д.

З перших днів березня 1917 року номери газети рясніють повідомленнями про маніфестації та загальні настрої різних етнічних груп після повалення монархії в Росії. Місцеві єврейські, польські, татарські громади радо вітали зміни в колишній імперії й висловлювали повну підтримку організації нової системи влади у центрі та на місцях. Окрім цього, кримські татари певну увагу звертали й на духовні потреби народу. Так, на 25 березня в Сімферополі було призначено з'їзд представників татар Кримського півострова для обговорення низки питань мусульманського життя³. Різні національні групи у ці ж дні намагалися продемонструвати свої наміри за нових умов бути толерантними щодо російської держави. Це стосується представників караїмських общин, що на своєму з'їзді в Євпаторії 15 березня вітали Тимчасовий уряд, єврейської громади, німців-колоністів, які підтримували скасування національних обмежень⁴. Дещо особну позицію зайняла польська група. 9 квітня на своєму зібранні, чисельністю 600 осіб, одностайно прийняла резолюцію про заснування “Дому Польського” з метою згуртування в культурно-національному аспекті усіх місцевих поляків незалежно від соціального становища і політичних переконань. Об'єднуючим гаслом для цього народу став заклик: “Хай живе вільна і демократична Росія! Хай живе незалежна, об'єднана Польща!”⁵. Як бачимо підтримка революційних змін в Росії поляками не обмежувалася тільки вітаннями революційного уряду, але й пов'язувалася зі сподіваннями на відновлення власної держави. У цьому вони були послідовними впродовж усіх наступних місяців і у всіх частинах колишньої імперії, населених ними, аж до того часу, коли нарешті не добилися поставленої мети. Незабаром склали присягу на вірність російській державі релігійні громади різних конфесій⁶.

Перша згадка про позицію українського населення краю припадає на 17 березня. Того дня у Мелітополі відбувся мітинг, на якому один з промовців – вчитель

комерційного училища К.Залізняка – виступив з промовою від “вільнолюбного народу прекрасної України” у якій висловив думку, що після перетворення українців у московських кріпаків, згодом підлеглих петербургських департаментів, вони хочуть волі⁷. У ці ж дні відбувається консолідація одноплемінників у губернському центрі – Сімферополі. Тут 26 березня у приміщенні товариства прикажчиків відбулося велелюдне зібрання місцевих українців. Як зазначала редакція “Южных ведомостей”, на зборах не було запропоновано якихось доповідей, воно мало характер скоріше обміну думок щодо поточного моменту й найближчих завдань “синів України”. З’ясувалося в ході спілкування, що викристалізувалися дві основні мети для подальшої діяльності, які загалом перегукувалися з тими настроями, що панували в різних українських землях: 1) необхідність організуватися для національно-культурної роботи, 2) підтримка гасла про автономію України. Тоді ж присутні обрали тимчасове правління українського товариства (земляцтва) у складі 12-ти осіб, на чолі з Дем’янко. Правлінню доручили розробити статут товариства й намітити заходи для найближчої їх реалізації⁸. Подібні тенденції спостерігалися у перші тижні весни 1917 року повсюдно в Росії, де компактно проживали українці. Зокрема, сподівання на кращу долю після падіння монархії у вітальних телеграмах і резолюціях висловлювали у Катеринодарі, Воронежі, Миргороді, Владивостоці, Харкові, Москві, Полтаві, Києві та інших місцях⁹.

Наступні збори українців Сімферополя призначалися на 9 квітня в приміщенні місцевої повітової земської управи. Ї хоча у часописі не зазначається ні мета заходу, ні реалізація його на практиці, можна припустити, що на ньому мали бути запропоновані перші напрошення тимчасового правління та намічені наступні кроки в розгортанні насамперед національно-культурницьких заходів. Адже на ранній стадії можна було швидше здійснити саме цей напрям задуманого. Це підтверджується наступними інформаційними повідомленнями, де мова йшла про сімферопольську українську громаду як діючу структуру, яка займається, в основному, культурною діяльністю – концертами, виставами і т.ін¹⁰.

Одними з найактивніших і організованих в Таврії проявили себе українці Мелітополя. Окрім вказаного вище, вони прагнули гучно заявляти про себе під час святкування різноманітних свят і пам’ятних дат. Так, 18 квітня у місті відзначали день солідарності трудящих (за старим стилем – Т.В.). На мітингу, окрім червоних, виділялися синьо-жовті знамена, які принесла з собою театральна група Глазуценка. Останній разом з вчителем К.Залізником виступили з полум’яними промовами українською мовою, що було нечуванем раніше явищем, яке свідчило про великі сподівання на максимальне забезпечення прав кожної нації на вільний розвиток без побоювання переслідувань з боку влади. За тиждень на панихиді в честь Т.Шевченка йшлося вже й про політичні моменти.

Директор комерційного училища І.Бакуменко (очевидно цей навчальний заклад був провідним осередком тутешніх українців) та К.Залізняк виступили з закликами підтримати гасло автономії України¹¹, а отже запропонованої політичної платформи Центральної Ради, яка була затверджена 6-8 квітня на Всеукраїнському національному конгресі.

Ще одним помітним центром діяльності таврійських українців стала Феодосія. Тут, ймовірно 20 квітня, при місцевому вчительському інституті організовувалося українське земляцтво, лідерами якого були працівник даного закладу Є.Григорук, М.Шаймак і військовий лікар І.Залізняк. На перших зібраннях, як годиться, головні промови роз'яснювали тогочасну політичну ситуацію в країні та світі, приділяючи чималу увагу подіям на фронтах Першої світової війни та формують керівництво. Головою громади фєодосійці обрали директора гімназії А.Кучинського, секретарем – учня П.Нечипоренка¹². Про подальші кроки земляцтва в “Южных ведомостях” знаходимо доволі скупі дані. Повідомляється, що на початку травня на зібранні виступали з доповідями А.Кучинський, доктор К.Беліловський, М.Хороз, прапорщик Шуйський. Військовий виголосив промову на тему “Якого нам треба ладу?”, торкнувшись питання про бажану форму української державності у вигляді національно-персональної автономії¹³.

Окрім Сімферополя, Мелітополя й Феодосії розгортання українського національного руху фіксувалося і в інших містах губернії, хоча з деяким запізненням. Зокрема, такі факти мали місце в Алушті та Євпаторії. У першому з міст місцеві українці оголосили про підтримку Центральної Ради та приступили до організації низки заходів у царині культури – вистави, заснування клубу, читання лекцій з українознавства та інше¹⁴. 24 квітня відбулися другі збори (про перші відшукати інформацію не вдалося) членів української громади Євпаторії на яких оголосили про створення національної організації. Тоді ж обрали її раду в такому складі: голова К.Івашенко, товариші (заступники) голови Б.Шульга-Асауленко і прапорщик З.Максименко, секретарі П.Ковань та Івація, казначей Кравець, члени правління Я.Губар, І.Бережний, Д.Пиповаленко¹⁵. Помітно, що у всіх п'яти містах явно превалювали саме культурницькі заходи, а головними “локомотивами” реалізації програми національного відродження виступали освітяни та меншою мірою військові. Політична складова не виходила за межі декларацій, проте скрізь відзначалася солідарність з програмним курсом Центральної Ради на створення автономної української держави.

Початкова (організаційна) стадія згуртування українського земляцтва Сімферополя завершилася 4 травня. На цей день організаційна комісія скликала загальні збори українців міста й округи для затвердження статуту, виборів членів правління, ревізійної комісії та заслухання доповіді про діяльність організаційної комісії. Закінчення роботи

зібрання вже традиційно мало ознаменуватися масштабними гуляннями і виставою. У приміщенні чоловічої державної гімназії, де й проходили збори було ухвалено створення організації під назвою “Сімферопольська українська громада” на чолі з правлінням у складі: Дем’яно, П.Близнюк, Стогній, Тютюник, Федоровський, Клименко, Смухасвський, Г.Дідик і Коваль. До числа кандидатів увійшли Маламуж і Височин¹⁶. За газетними публікаціями не можна з’ясувати, які цілі перед собою в дальній перспективі ставила новостворена група, адже не було опубліковано статутних чи програмних документів. Але очевидно, що учасники проєкту мали зосередитися на тих самих напрямках, які оприлюднили ще 26 березня.

Одночасно з “Сімферопольською українською громадою” у місті існував Сімферопольський український військовий клуб імені гетьмана Петра Дорошенка, очолюваний прапорщиком Мацьком, про дату заснування якого часопис не повідомляв. Прикметно, що обидві організації ділили приміщення приватної чоловічої гімназії М.Волошенка, де проводили свої зібрання, й нерідко спільні культурні акції¹⁷. Одна з таких відбулася 28 травня, коли вулицями міста пройшов військовий парад під національними прапорами і гаслами “Хай живе Україна!”, “Українці, об’єднуйтесь!” і т.д.¹⁸. Слід відзначити, що військові додали більшого динамізму в діяльність таврійських українців. Вони значно частіше вимагали практичної реалізації ідеї про національну свободу і самовизначення, аніж цивільні. 23 травня військовий клуб звернувся телеграмою до Центральної Ради з проханням втілити в життя усі постанови, резолюції І-го Всеукраїнського військового з’їзду, зокрема про українізацію військових частин¹⁹. А безпосередньо на місці ставили ці вимоги перед керівництвом сімферопольського гарнізону. 13 червня солдати-українці під національними стягами й з музикою направилися до управління начальника гарнізону полковника Кондратьєва з проханням сформувати український полк та виділити для них окреме приміщення (*очевидно казарму – Т.В.*). Результатом перемовин став дозвіл на утворення при кожному запасному полку окремих українських батальйонів, що стало компромісним рішенням. Варто констатувати й те, що не всі військові-українці перебували під впливом клубу ім. Гетьмана П.Дорошенка, відмовляючись слідувати такій тактиці. Вони вважали за необхідне не виокремлюватися в національні частини чи підрозділи²⁰. Зрештою, дане питання викликало серйозні дискусії в гарнізоні. Доходило до цілеспрямованої агітації з боку полкових, ротних комітетів, командного складу для недопущення виділення частини українців, що в свою чергу приводило до виникнення міжнаціонального тертя. Тим більше, що невдовзі до українців з такими ж вимогами приєдналися кримські татари, яким щоправда у цьому було відмовлено²¹. З цього часу згадувані етнічні групи нерідко діяли спільно і не тільки у військовому питанні.

На рубежі весни – літа 1917 року поступово у своєрідний другий національний центр у губернії перетворюється Феодосія. Саме тут українська організація виявила себе не лише активною, але й доволі чисельною. До даної групи входило декілька сотень осіб, у тому числі євреїв. Більшість з них становили солдати та вихованці вчительського інституту разом з педагогічним колективом. Наприкінці травня вони створили за взірцем багатьох інших міст України культурне товариство під назвою “Українська хата” і спеціальний фонд, до якого спромоглися зібрати 400 рублів. Він мав бути направлений до Києва на потреби Центральної Ради. Журналісти “Южных ведомостей” відмічали, що доповідь А.Кучинського про національний фонд була сприйнята “дружелюбно і робітники стали вносити свої трудові копійки...”²². А 4 червня, як за місяць до цього у Сімферополі, в Феодосії закінчилася організаційна стадія виборами ради місцевої національної громади у складі 25 постійних членів й 5 кандидатів, і прийняттям статуту. 7 червня відбулися вибори президії ради. Головою став викладач В.Письменний, заступниками А.Грищенко і П.Нечипоренко, скарбником С.Захарченко, секретарем Є.Григорук²³. У повсякденній роботі українська рада майже нічим не відрізнялася від подібних до неї в інших місцевостях. Як правило, на її засіданнях зачитували різноманітні доповіді на політичну тематику, які були співзвучними з позицією теоретиків Центральної Ради. Для прикладу, на початку липня Є.Григорук зачитав виступ “Автономна Україна в федеративній Росії”, а прапорщик Бойко – “Націоналізація війська”. Схожими були промови цілого ряду доповідачів, запрошених з Сімферополя, колишніх військовополонених і т.д.²⁴.

Така активізація українського руху в Таврійській губернії і в цілому по Україні на початку літа, спровокована в тому числі проголошенням І Універсалу, не залишилася непоміченою редакцією часопису. Якщо навесні тональність висловлювань по відношенню до нього була нейтральною, то тепер вона стала скоріше негативною. Позиція газети співпадала з думкою переважної більшості загальноросійських партій та Тимчасового уряду – автономія України не на часі, лише Всеросійські Установчі Збори можуть вирішувати такі питання. Щоправда реакція на активність місцевих українців виявилася стриманішою, що можна пояснити меншою питомою вагою даної політичної сили серед інших груп населення.

Своєрідним каталізатором активності й радше впливовості тих чи інших сил на цей період часу стали вибори до міських дум, які проходили в липні. Характерно, що у Феодосії, Ялті, Керчі, Євпаторії, Бердянську українські партії участі не брали взагалі. Значить не можна визначити рівень їхньої підтримки. По інших містам даних часопис не подавав. Виняток становили лише Сімферополь і Севастополь. У губернському центрі місцева українська громада утворила єдиний список з мусульманами у якому з 29 місць 15 належали українцям: №2 – М.Волошенко (директор гімназії), №5 – І.Мацак (службовець

Селянського банку), №11 – М.Клепа (службовець губернського земства), №13 – Є.Рудницький (вчитель комерційного училища), №15 – П.Близнюк (службовець повітового земства), №17 – М.Думинський (вчитель гімназії), №19 – М.Нельговський (службовець повітового земства), №21 – Ф.Передерій (службовець вакуфної комісії), №22 – А.Великодний (службовець Селянського банку), №23 – Г.Дідик (службовець губернського земства), №24 – І.Романовський (вчитель комерційного училища), №25 – Г.Перський (судовий пристав), №26 – І.Гончаренко (секретар з'їзду мирових суддів), №27 – В.Волик (службовець Селянського банку), №28 – Х.Марченко (конторський службовець). У підсумку зазначений блок виборів 3-є місце з 9% голосів, що дало можливість делегувати до міської думи 7 гласних²⁵. У Севастополі вибори проходили за складнішою системою, окремо по місту та військовому виборчому округу. З 71 новообраного гласного 3 представляли український блок (В.Лашенко, І.Лихонос, А.Коломійцев)²⁶.

Така пасивність в політичному житті краю навіть у північних повітах, населених переважно українцями, свідчила про недостатню розвиненість цього руху в губернії. На нашу думку, це пояснюється тривалістю переходу від культурницької до політичної стадії розвитку вказаного явища, який відбувався протягом усієї весни – літа 1917 року. Умовною датою відліку наступного етапу може слугувати 27-29 серпня 1917 року, коли у Мелітополі відбулася губернська нарада (з'їзд) українських організацій Таврії. Ще 25 серпня у “Листі про стан українського руху у Таврії”, надісланому В.Сильченком до “Нової Ради” стверджувалося, що “майже уся Таврія усіяна українськими гуртками”, які до цього часу існували окремо один від одного. Їм часто вчиняють перешкоди, простежується й байдужість, проте 12-13 серпня у Сімферополі пройшов перший з'їзд представників українських організацій Таврії. А для подальшої згуртованості у Мелітополі має бути обрана губерніяльна рада, “котра служитиме осередком усього українського життя на Таврії”²⁷. Серед постанов з'їзду виділимо декілька: ...2. Збори протестують проти розділу України, який зробив Тимчасовий уряд і вимагають, щоб Таврійська губернія увійшла до складу автономної України ... 4. Там, де більше української людності школа повинна бути з навчанням на українській мові ... 5. Від Таврійської губернії представником в Центральній Раді обрано одноголосно К.Залізняка ... 7. Ухвалено після з'їзду залишити у Сімферополі Український Губернський Виконавчий Комітет, який складається з п'яти членів: Андрієвський, Асаулєнко, Гавриленко, Гончаренко і Рудницький. Кандидати: Близнюк, Дідик, Краянський²⁸. Цей Комітет виконував функції губернської ради за взірцем інших регіонів.

Для досконалішого розуміння значущості українських цивільних і військових структур в системі координат революційної Таврії не зайвим було б порівняти частоту

згадок протягом березня – серпня на шпальтах “Южных ведомостей”. За окреслений період українські групи згадувалися, з різними оціночними характеристиками, 37 раз. В той час як усі інші національні групи разом взяті близько півсотні, серед них найчастіше татари і євреї. Разом з тим, по місяцям простежується повний паритет. Березень, квітень і травень дають 18 згадок, а червень, липень, серпень – 19, що засвідчує рівномірність розвитку руху. І в той самий час, очевидно його більшу “помітність” у порівнянні з іншоетнічними групами краю.

Підсумовуючи вище викладене, можна дійти наступних висновків. З початком революції 1917 року українське населення Таврійської губернії в активній його частині прагнуло зорганізуватися для вирішення нагальних питань національно-культурного і військово-політичного життя. При цьому, протягом оглядового періоду перше з них стало домінуючим. Найбільшою активністю вирізнялася громада Сімферополя, а також Феодосії та Мелітополя, що не повністю співпадає з особливостями етнічного розселення в регіоні. Північні повіти, де відсоток українців був найвищим, не виділялися прогресивною динамікою досліджуваного явища. Протягом шести місяців, з березня по серпень, український національний рух еволюціонував, проявом чого стало створення губерньської ради (Губерньського Виконавчого Комітету) як вищої форми організації. Ймовірно, що у порівнянні з іншими національними рухами український став одним з найпримітніших у краї, а отже виразніше впливав на хід революційних подій.

Стаття присвячена маловивченій проблемі формування українських національних культурницьких та військово-політичних структур у Таврійській губернії в умовах розгортання революції 1917 року на основі аналізу часопису “Южные ведомости”. Автор приходить до висновків, що не зважаючи на певну запізнілість даного процесу в порівнянні з іншими регіонами, місцеві українці пройшли традиційні фази згуртування, підтримували гасла Центральної Ради й зконсолідувалися у загальногуберньську структуру наприкінці літа 1917 року.

The article is dedicated to the problem of formation of the Ukrainian national cultural and military-political structures in the Tavriys'ka Province the conditions of increasing the Revolution of 1917 year, and is based on the analysis of the journal “Yuzhnye Vedomosti”. The author comes to the conclusion that, inspite of some kind of delay of such process in the comparison with the other region, the local Ukrainians have gone through the traditional phases of unification, supported the main ideas of Tsentral'na Rada and united in the wholegyberns'ka structure in the end of summer 1917 year.

Примітки:

1. Волошинов Л. *Октябрь в Крыму и Северной Таврии*. – Симферополь, 1960. – 136 с.; Сьомін Г. *Революційний Севастополь*. – К., 1958. – 212 с.; Юрковский Н.К. *Большевики в борьбе с украинским буржуазным национализмом на Черноморском флоте (1917 – 1918 гг.)* // *Революционное движение в русской армии в 1917 году. Сборник статей*. – М., 1981. – С. 227-239; та інші.
2. Гарчева Л.П. *Місцеві органи влади УНР (листопад 1917 – квітень 1918 рр.)* // 80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне. – Сімферополь, 1997. – С. 22-25; Федунів В. *Ставлення рад і самоуправлєнь Таврійської губернії до Центральної Ради та УНР* // *Історія: Третій Міжнародний конгрес українців*. – Харків, 1996. – С. 73-77.
3. *Южные ведомости*. – 1917. – 15 марта, 16 марта.
4. *Там само*. – 17 марта, 31 марта.
5. *Там само*. – 13 апреля.
6. *Там само*. – 19 марта.
7. *Там само*. – 17 марта.
8. *Там само*. – 29 марта.
9. *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року. Документи і матеріали*. – К., 2003. – С. 37-48.
10. *Южные ведомости*. – 1917. – 15 апреля.
11. *Там само*. – 23 апреля, 26 апреля.
12. *Там само*. – 21 апреля, 23 апреля.
13. *Там само*. – 4 мая.
14. *Там само*. – 27 апреля.
15. *Там само*. – 28 апреля.
16. *Там само*. – 2 мая, 11 мая.
17. *Там само*. – 11 мая, 19 мая, 27 мая.
18. *Там само*. – 31 мая.
19. *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року. Документи і матеріали*. – К., 2003. – С. 333.
20. *Южные ведомости*. – 1917. – 14 июня, 8 июня.
21. *Там само*. – 15 июня, 20 июня.
22. *Там само*. – 27 мая, 30 мая.
23. *Там само*. – 8 июня, 15 июня.
24. *Там само*. – 4 июля.
25. *Там само*. – 8 июля, 18 июля.
26. *Там само*. – 20 июля.
27. *Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року. Документи і матеріали*. – К., 2003. – С. 681-682.
28. *Южные ведомости*. – 1917. – 14 сентября.